

9. W kierunku uczelnianego repozytorium cyfrowego

9.1. Wstęp

Obecnie obserwuje się dynamiczne zmiany w procesie komunikacji naukowej rozumianej jako system, w ramach którego uprawia się badania naukowe, poddaje się je ocenie, rozpowszechnia oraz przechowuje z myślą o przyszłych pokoleniach. Do tradycyjnych kanałów komunikacji, takich jak recenzowane czasopisma naukowe oraz konferencje dochodzą nowe np. repozytoria instytucjonalne. Tworzenie repozytoriów znajduje swoje źródła w chęci zachowania dorobku intelektualnego instytucji naukowej, w potrzebie zniesienia barier w dostępie do wiedzy oraz w konieczności przeciwdziałaniu kryzysowi w komunikacji naukowej. Okazało się bowiem, że dystrybucja wiedzy poprzez subskrybowane czasopisma naukowe nie zaspokaja w pełni potrzeb środowiska naukowego. Obecnie żadna, nawet najbogatsza instytucja, nie może pozwolić sobie na pełną subskrypcję wszystkich wydawanych czasopism naukowych. Co więcej, jak podaje WHO, na początku XXI wieku, 56% instytucji naukowych w krajach niskorozwiniętych nie miało dostępu do bieżących czasopism naukowych, a 21% miało dostęp do średnio 2 czasopism¹. Zmiany w procesie komunikowania naukowego doprowadziły do rozwoju ruchu Open Access, czyli otwartego dostępu do wiedzy. Powstał szereg dokumentów, dzięki którym ruch ten został ukonstytuowany. Najważniejsze z nich to: Budapest Open Access Initiative (2002), Bethesda Statement on Open Access Publishing (2003), Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities (2003), OECD Declaration on Access to Research Data from Public Funding (2004), Wellcome Trust Position Statement on Open Access (zaktualizowana wersja 2008). Bardzo ważne dla rozwoju repozytoriów instytucjonalnych było stanowisko Europejskiej Rady Naukowej (European Research Council) zaprezentowane w 2006 roku². Ogłosiła ona, iż wszystkie recenzowane publikacje, które powstały w wyniku badań finansowanych przez Radę, mają być deponowane w repozytorium instytucjonalnym w ciągu sześciu do dwunastu miesięcy od daty opublikowania. Niezmiernie istotne było również przyjęcie rekomendacji grupy roboczej ds. otwartego dostępu przez Stowarzyszenie

¹ B. Aronson: Improving Online Access to Medical Information for Low-Income Countries. *The New England Journal of Medicine*, 2004, vol. 350, nr 10. Tryb dostępu: <http://content.nejm.org/cgi/content/full/350/10/966> [8.04.2010]

² ERC Scientific Council Statement on Open Access December 2006. Tryb dostępu: <http://erc.europa.eu/pdf/open-access.pdf> [19.04.2010]

Uniwersytetów Europejskich (European University Association) w 2008 roku³.

Rekomendacja nakładała na uniwersytety powinność tworzenia repozytoriów uczelnianych oraz kreowania takiej polityki, która obligowałaby pracowników naukowych uczelni do autoarchiwizowania prac naukowych z chwilą ich opublikowania. Warto podkreślić, że do Stowarzyszenia należy obecnie ponad 800 uniwersytetów z 46 krajów, w tym wiele uczelni z Polski. Nic dziwnego, że w tak sprzyjającym klimacie następował intensywny rozwój repozytoriów na świecie. W krajach wysokorozwiniętych opracowywano ogólnokrajowe programy służące rozwojowi repozytoriów np.: JISC – Repositories Programme, ASHER – Australian Scheme for Higher Education Repositories, Canadian Association of Research Libraries Institutional Repository program. Obecnie na świecie zarejestrowanych jest 1620 repozytoriów, z czego największą część, bo aż 1310, stanowią repozytoria instytucjonalne⁴.

9.2. Definicje

Omawiając tematykę tworzenia repozytorium instytucjonalnego należy zapoznać się z funkcjonującą terminologią. Jedną z definicji określa, że są to elektroniczne serwery dystrybuujące publikacje naukowe, które dostarczane są do repozytoriów przez samych autorów, a użytkownicy wyszukują je poprzez interfejs Web⁵. W literaturze światowej często przytacza się definicję repozytorium instytucjonalnego podaną przez Crowa, w której określił on repozytorium instytucjonalne jako cyfrowe archiwum gromadzące i rozpowszechniające dorobek intelektualny społeczności naukowej. Zasób uczelni określany jest przez instytucję, treść ma charakter naukowy, kumulacyjny, jest dostępna w trybie otwartym oraz cechuje ją interoperacyjność⁶. Warto przytoczyć również definicję Lyncha mówiącą o tym, że repozytorium instytucjonalne to zespół usług, które uniwersytet oferuje członkom swojej społeczności. Usługi te służą zarządzaniu oraz upowszechnianiu cyfrowych dokumentów tworzonych przez instytucję i jej członków. Repozytorium jest przede wszystkim zobowiązaniem instytucji do zarządzania materiałami cyfrowymi, z uwzględnieniem długoterminowego zabezpieczenia obiektów, jak również zorganizowania dostępu do nich oraz ich rozpowszechniania⁷.

³ Statement from the EUA Working Group on Open Access 2008. Tryb dostępu:

http://www.eua.be/fileadmin/user_upload/files/newsletter/EUA_WG_open_access.pdf [19.04.2010]

⁴ Zob. OpenDOAR. Tryb dostępu: <http://www.opendoar.org/find.php?format=charts> [16.04.2010]

⁵ M. Nahotko: Rola czasopism naukowych w komunikacji naukowej, W: *Elektroniczny transfer wiedzy: repozytoria wiedzy: problemy technologiczne, organizacyjne i prawne: XI edycja konferencji w cyklu „Archiwizacja i Digitalizacja”*, 29 czerwca 2006, Warszawa 2006, s. 47.

⁶ R. Crow: The case for institutional repositories: a SPARC position paper, Washington, DC 2002. Tryb dostępu: <http://www.arl.org/sparc/IR/ir.html> [dostęp 1.04.2010]

⁷ C.A. Lynch: Institutional Repositories: Essential Infrastructure for Scholarship in the Digital Age. *ARL: A Bimonthly Report*, 2003, nr 226. Tryb dostępu: <http://www.arl.org/resources/pubs/br/br226/br226ir.shtml> [dostęp 2.04.2010]

9.3. Proces tworzenie repozytorium

W ostatnich latach tworzenie repozytorium instytucjonalnego staje się jednym z głównych strategicznych projektów uczelni wyższej, a jego realizacja - kluczowym zadaniem wpisanym w działalność biblioteki naukowej. Owocem tego jest obserwowany wzrost zarówno liczby platform repozytoriów na świecie, jak również publikacji podejmujących ten temat, szczególnie w postaci przewodników opisujących proces tworzenia archiwów cyfrowych⁸ lub charakteryzujących już wdrożone projekty⁹.

Zespół

Przed przystąpieniem do prac nad stworzeniem repozytorium konieczne jest powołanie zespołu koordynacyjnego. W tym celu należy wyznaczyć odpowiednią komórkę struktury organizacyjnej biblioteki lub rozszerzyć zakres obowiązków pracowników o nowe zadania w ramach już istniejących stanowisk. Do realizacji tych działań najbardziej odpowiedni wydają się pracownicy mający regularny kontakt ze środowiskiem naukowym uczelni: specjaliści dziedzinowi, pracownicy oddziałów informacji naukowej, koordynatorzy wydziałowi. Osoby te będą musiały ustalić wszystkie procedury związane z przygotowaniem i wdrożeniem przedsięwzięcia, prowadzić rozmowy z władzami uczelni oraz przekonywać do tej idei pracowników naukowych. Zespół koordynujący nie powinien być zbyt liczny. Ważne, aby znaleźli się w nim: moderator, a więc osoba bezpośrednio odpowiedzialna za koordynowanie wszystkich działań, redaktor czyli osoba zajmująca się redakcją platformy oraz administrator odpowiedzialny za informatyczną stronę projektu.¹⁰ W przypadku uczelni z rozbudowanym systemem biblioteczno-informacyjnym wskazane jest wyznaczenie asystentów wydziałowych wśród pracowników bibliotek sieci, którzy będą pośrednikami między redaktorem, a pracownikami naukowymi. Ich zadaniem będzie bowiem udzielanie kadrze naukowej wskazówek dotyczących sprawnego zamieszczania prac na platformie.

Etapy

Proces tworzenia repozytorium instytucjonalnego składa się z trzech etapów: projektowania, wdrożenia i rozwoju. Etap projektowania wymaga w pierwszej kolejności

⁸ Zob.: S. Gibbons: Establishing an institutional repository. *Library Technology Reports*, 2004, vol. 40, no. 4. Tryb dostępu: <https://publications.techsource.ala.org/products/archive.pl?article=2538>, [7.04.2010]; Por.: Barton M. R.: *Craeting an institutional repository: LEADIRS Workbook*, MIT Libraries: 2004, Tryb dostępu: <http://dspace.org/implement/leadirs.pdf>, [14.04.2010].

⁹ Zob.: G. Doctor: Capturing intellectual capital with an institutional repository at a business school in India. *Library Hi Tech*, 2008, vol. 26, no. 1, s. 110-125; F. Afshari, R. Jones: Developing an integrated institutional repository at Imperial College London. *Program: electronic library and information systems*, 2007, vol. 41, no. 4, s. 338-352, 2007; J. Barwick: Building an institutional repository at Loughborough University: some experiences. *Program electronic library and information systems*, 2007, vol. 41, no. 2, s. 113-123.

¹⁰ Por.: Barton M. R. op.cit.

teoretycznej analizy zagadnienia, przeprowadzenia badań postaw środowiska wobec przedstawianej idei, opracowania wstępnego modelu budowy platformy oraz harmonogramu prac. Na etap wdrożenia składa się wybór, implementacja oraz testowanie oprogramowania, ustanowienie procedur, podstaw prawnych, a w konsekwencji stworzenie dokumentu polityki funkcjonowania repozytorium oraz uruchomienie jego finalnej wersji. Etap rozwoju wyznacza strategię działań promocyjnych związanych z sukcesywnym rozbudowaniem archiwum.

Etap projektowania

Podstawowym gwarantem sprawnego utworzenia repozytorium jest wsparcie władz uczelni oraz otwartość pracowników naukowych na nową inicjatywę. To naukowcy bowiem współuczestniczą w tworzeniu zasobów repozytorium poprzez autoarchiwizację swoich prac, a władze uczelni wspomagają jego sprawne funkcjonowanie przez wydawanie stosownych zarządzeń. W tym celu należy przeprowadzić na uczelni szeroką akcję informacyjną wykorzystując okazję do bezpośrednich spotkań z pracownikami, wystąpień na senacie uczelni, radach wydziałów, zebraniach naukowych, czy za pośrednictwem instytucjonalnych środków masowego przekazu, zamieszczając informacje na stronach internetowych jednostek uczelni, publikując artykuły promujące tę nową koncepcję wymiany myśli naukowej. Jednocześnie wskazane jest przeprowadzenie badań postaw środowiska naukowego uczelni wobec planu założenia repozytorium.¹¹ Po przeprowadzonej analizie można przystąpić do opracowania wstępnego projektu nakreślającego pożądany model funkcjonowania repozytorium na uczelni. Powinien on udzielić odpowiedzi na następujące pytania:

Jaki jest optymalny cel projektu?

Głównym celem budowy repozytorium instytucjonalnego jest upowszechnianie dorobku naukowego pracowników oraz promowanie badań naukowych prowadzonych na uczelni. Do celów pochodnych należeć mogą: zwiększenie widoczności oraz cytowalności prac, ułatwienie dostępu do badań, umożliwienie większej wymiany myśli naukowej oraz nawiązywanie współpracy między naukowcami, promocja osiągnięć naukowych, wspieranie edukacji studentów.

Jak zorganizować zasób?

Opracowując politykę gromadzenia należy wziąć pod uwagę sugestie i opinie potencjalnych użytkowników repozytorium, czyli głównie pracowników naukowych,

¹¹ Zob. M. Rychlik; E. Karwasińska; Projekt powołania repozytorium Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Badania ankietowe postaw pracowników nauki. *Przegląd Biblioteczny*, 2008, z. 3, s. 451-466 ; S. Kathleen.: The CARL institutional repositories project. A collaborative approach to addressing the challenges of IRs in Canada, 2006, *Library Hi Tech*, vol. 24 (2), s. 165-172.

doktorantów i studentów uczelni. Decyzja ta powinna być również wsparta szczegółową analizą rynku wydawniczego uczelni oraz podjęciem w tym obszarze współpracy z wydawnictwem uczelnianym..

Według danych Open DOAR w światowych repozytoriach najczęściej archiwizuje się artykuły z czasopism, prace magisterskie i doktorskie, niepubliczne raporty i sprawozdania, materiały konferencyjne, książki oraz rozdziały z książek.¹² Coraz częściej pojawiają się w nich również czasopisma naukowe lub wydawnictwa seryjne.

Ponieważ w repozytoria zawierają najnowsze publikacje naukowe, warto także rozważyć kwestie prawa autorskiego. Archiwizować można w nich materiały, do których majątkowe prawa autorskie są oczywiste i należą do uczelni lub do autorów. Jeżeli natomiast prawo do utworu przejął wydawca, niezbędne będzie uzyskanie jego zgody na zamieszczanie pracy w repozytorium lub sprawdzenie pod jakimi warunkami pozwala on na takie działanie.

Najczęściej w repozytorium można deponować prace w wersji pre-print (przed recenzją) lub post-print (po recenzji), rzadziej w ostatecznej formie przygotowanej przez wydawcę.

Politykę, którą kierują się wydawcy w tym zakresie można prześledzić w portalu Sherpa/Romeo (<http://www.sherpa.ac.uk/romeo.php>).

Należy również informować pracowników naukowych o możliwości negocjowania warunków już na etapie zawierania umowy z wydawcą, w celu zapewniania sobie możliwości włączenia pracy do archiwum.

Jak kształtować zasady archiwizacji?

Fundamentem rozwoju repozytorium jest sprawny proces autoarchiwizacji. Polega on na deponowaniu dokumentu cyfrowego przez samego autora. Mimo, że sama czynność zamieszczenia pracy na platformie nie jest ani trudna, ani czasochłonna, trzeba założyć, że, szczególnie w początkowym okresie funkcjonowania, będzie wymagała udzielania wsparcia depozytariuszom, przeprowadzaniu z nimi szkoleń i konsultacji.

Przykłady repozytoriów na świecie wskazują, że autoarchiwizacja obligatoryjna gwarantuje sukces. Przeprowadzone w ostatnich latach badania w repozytoriach uczelni australijskich wykazują, że ok. 80-90% dorobku naukowego znajdzie się w repozytorium jedynie w przypadku wprowadzenia obowiązkowej autoarchiwizacji. Przy pełnej fakultatywności w

¹² Open DOAR: Content Types in OpenDOAR Repositories – Worldwide. Tryb dostępu: <http://www.opendoar.org/onechart.php?cID=&ctID=&rtID=&clID=&IID=&potID=&rSoftWareName=&search=&groupby=ct.ctDefinition&orderby=Tally%20DESC&charttype=bar&width=600&caption=Content%20Types%20in%20OpenDOAR%20Repositories%20-%20Worldwide> [20.04.2010]

deponowaniu prac, jedynie ok. 15% dorobku naukowego pracowników lokowane jest w repozytorium.¹³

Mając na uwadze to, iż wprowadzenie obligatoryjności zamieszczania prac w repozytorium instytucjonalnym wymaga zarówno przestrzegania zasad prawnych, jak również zgody władz uczelni oraz ustanowienia odgórnych zarządzeń, obowiązkowość deponowania może zostać początkowo ograniczona do wybranych kolekcji. Dziś najczęściej wprowadza się ją dla dysertacji doktorskich lub zasobów danego wydziału.¹⁴

Jak oszacować koszty?

Koszty utworzenia repozytorium instytucjonalnego kształtują się w zależności od strategii i możliwości uczelni. Już na etapie projektowania należy przewidzieć fundusze przede wszystkim na ewentualne dodatkowe etaty oraz informatyczne wdrożenie systemu. Wybór darmowego oprogramowania typu open source, wymusza troskę o jego zaimplementowanie i dostosowanie do potrzeb szkoły wyższej. Zadanie to może zostać wykonane przez własny zespół informatyczny lub oblicuje do zlecenia tego firmie zewnętrznej. Przy wyborze serwera należy przede wszystkim oszacować roczny przyrost zasobu w archiwum bazy.

Etap wdrożenia

Wybór oprogramowania

Na rynku informatycznym dostępne są dwie grupy oprogramowań do tworzenia platform repozytoriów: komercyjne (DigiTool) oraz typu open source (EPrints, Dspace, Bepress, Fedora, OPUS). Przy wyborze można posiłkować się wydanym przez Open Society Institute przewodnikiem po oprogramowaniach dla repozytoriów instytucjonalnych¹⁵ lub przeanalizować statystyki, jakimi dysponuje Directory of Open Access Repositories (DOAR). Według danych DOAR, największą popularnością cieszy się dziś produkt DSpace, wykorzystywany obecnie przez 33% funkcjonujących platform¹⁶. Na uwagę zasługuje również komercyjne oprogramowanie Digital Commons (<http://www.bepress.com/ir/>), wdrożone już na niektórych światowych uczelniach¹⁷, posiadające innowacyjny system

¹³ A. Sale: Comparison of IR content policies in Australia. *First Monday*, 2006, vol. 11 (4), Tryb dostępu: http://eprints.utas.edu.au/264/1/Comparison_of_content_policies_in_Australia.pdf [25.04.2010].

¹⁴ Zob. ROARMAP, Tryb dostępu: <http://www.eprints.org/openaccess/policysignup/> [10.04.2010]

¹⁵ Zob.: A Guide to Institutional Repository Software 2004

http://www.soros.org/openaccess/pdf/OSI_Guide_to_IR_Software_v3.pdf, Tryb dostępu: [6.07.2009]

¹⁶ Zob.: OpenDOAR: Usage of Open Access Repository Software – Worldwide

<http://www.opendoar.org/onechart.php?cID=&ctID=&rtID=&clID=&IID=&potID=&rSoftWareName=&search=&groupby=r.rSoftWareName&orderby=Tally%20DESC&charttype=pie&width=600&height=300&caption=Usage%20of%20Open%20Access%20Repository%20Software%20-%20Worldwide> [10.04.2010]

¹⁷ Zob.: Customers Using the Digital Commons Platform. Tryb dostępu: <http://www.bepress.com/ir/customers.html> [18.04.2010]

EdiKit do profesjonalnego publikowania czasopism lub wydawnictw seryjnych¹⁸. Stanowi on podstawę nowego modelu archiwizowania naukowych publikacji.

Kryteria wyboru oprogramowania mogą być różne. Czynnikiem determinującym są z reguły koszty jakie z tytułu implementacji musi ponieść instytucja.

Ustanowienie Polityki funkcjonowania

Ważnym etapem wdrożenia jest opracowanie polityki funkcjonowania repozytorium, która powinna zawierać przejrzyste zasady gromadzenia, deponowania, udostępniania i zabezpieczania dokumentów w nim zamieszczanych.

Polityka ta powinna określać przede wszystkim typ repozytorium oraz rodzaj gromadzonych materiałów, zdefiniować szczegółowe zasady korzystania z informacji zamieszczonych w archiwum (metadanych, pełnych tekstów) oraz wskazać grupę depozytariuszy. Podejmuje też kwestie typu archiwizacji w kolekcjach (obligatoryjna, fakultatywna) oraz instruuje w zakresie przepisów prawa autorskiego. Precyzuje reguły przechowywania i kontroli jakości dokumentów.

Polityka funkcjonowania oparta jest więc z jednej strony na założeniach przygotowanych we wstępnym projekcie uruchomienia repozytorium, z drugiej, na standardzie ustalonym przez The Directory of Open Access Repositories – OpenDOAR (<http://www.opendoar.org/tools/en/policies.php>). Wszystkie zasady winny być zatwierdzone przez władze uczelni oraz w koniecznych przypadkach umocowane prawnie stosownymi zarządzeniami,¹⁹ szczególnie dotyczącymi obligatoryjności. Warto także zarejestrować wypracowaną politykę i dołączyć do listy polityk stosowanych w repozytoriach na świecie prowadzą przez ROARMAP (Registry of Open Access Repository Material Archiving Policies (<http://www.eprints.org/openaccess/policysignup/>)).

Podstawy prawne

W większości repozytoriów europejskich, prawa autorskie do utworów archiwizowanych pozostają przy twórcach, którzy udzielają licencji niewyłącznej na korzystanie ze swoich dzieł. Oznacza to, że dany utwór może być przekazany w tej samej postaci innemu podmiotowi bez konieczności ubiegania się o zgodę właścicieli repozytorium. Udzielenie licencji z reguły ma miejsce w procesie autoarchiwizacji lub poprzez podpisanie i

¹⁸ Zob. R. Daly, M. Organ.: ResearchOnline: Digital Commons as a Publishing Platform at the University of Wollongong, Australia. *Serials Review* 2009 vol. 35 nr 3. Tryb dostępu: http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6W63-4WFGRRK-1&_user=3034653&_coverDate=09%2F30%2F2009&_rdoc=1&_fmt=high&_orig=search&_sort=d&_docancho r=&view=c&_acct=C000050542&_version=1&_urlVersion=0&_userid=3034653&md5=12869494cfa53c9220412de42ce3f2a6 [19.04.2010]

¹⁹ D. A. Kingsley: The advocacy and awareness imperative: a repository overview. VALA2010 Conference, Tryb dostępu: http://www.vala.org.au/vala2010/papers2010/VALA2010_110_Kingsley_Final.pdf [15.04.2010]

odesłanie stosownej umowy. Osoba przesyłająca swoje dzieło do repozytorium zaświadcza jednocześnie, że jest odpowiedzialna za przestrzeganie prawa autorskiego deponowanego dzieła. Niektórzy właściciele repozytoriów zapisują tylko klauzulę, że prawa autorskie pozostają przy autorach²⁰. Coraz częściej stosowane są również licencje Creative Commons (<http://creativecommons.pl/>). W celu wykluczenia ewentualnych dylematów w tej dziedzinie, zasady te powinny być szczegółowo opisane i udostępnione na platformie repozytorium.

Aby wyeliminować błędy i zapewnić optymalizację wszystkich zasad, procedur i funkcji systemowych, należy przeprowadzić testy oraz wdrożyć ewentualne korekty. Ostatnim punktem tego etapu jest ustalenie terminu uruchomienia ostatecznej wersji repozytorium, podanie do wiadomości publicznej jego adresu internetowego oraz dokonanie rejestracji we wszystkich możliwych katalogach i światowych wyszukiwarkach (Open DOAR, ROAR, ROARMAP, Scirus, Google).

Etap Rozwoju

Sukcesywny rozwój repozytorium wymaga podjęcia działań zachęcających naukowców do archiwizowania swoich publikacji. Zaangażowanie naukowców do współtworzenia repozytorium stanowi gwarancję sukcesu jego wdrożenia. Etap dynamicznej rozbudowy repozytorium uzależniony jest w dużej mierze od wyznaczenia strategii promocyjnej, na którą składają się:

- zorganizowanie oficjalnego otwarcia repozytorium z udziałem władz uczelni,
- opracowanie materiałów promocyjnych: ulotki, plakaty, przewodniki, instrukcje, zamieszczanie informacji na stronie internetowej uczelni i biblioteki,
- ustalenie form komunikacji z depozytariuszami, w celu zgłaszania i rozwiązywania problemów i wątpliwości,
- publikowanie raportów statystycznych z wykorzystywaniem poszczególnych dokumentów zamieszczonych na platformie przez użytkowników,
- przeprowadzanie regularnych spotkań z naukowcami: indywidualne, grupowe (dla konkretnych wydziałów, komisji, władz), informujących o korzyściach wynikających z zamieszczania prac w repozytorium.

Praktyka najlepszych repozytoriów światowych wskazuje, że ich powodzenie w dużej mierze uzależnione było od wcześniej zaplanowanych i konsekwentnie realizowanych działań promocyjnych. Przykładem może być portugalskie repozytorium na Uniwersytecie w Minho, gdzie w rok po wprowadzeniu informacji statystycznej o częstotliwości czytania prac i

²⁰ Zob.: B. Szczepańska, Zasady publikowania obiektów cyfrowych w repozytoriach europejskich. Zagadnienia prawno autorskie. *Przeгляд biblioteczny*, 2007 R. 75, z 2, s. 193-220.

skorelowaniu tych danych z geolokalizacją użytkowników, przyrost materiałów zamieszczanych w repozytorium wzrósł o 60%.²¹ Niektóre uczelnie w celu rozbudowy archiwów uciekają się do bardziej zaawansowanych działań, na przykład przydzielają wydziałom dodatkowe środki finansowe, w zależności od ilości i rodzaju zdeponowanych dokumentów²². Doskonałym przykładem promującym ideę repozytoriów jest holenderski projekt Cream of Science (www.creamofscience.org), do którego zaangażowano 229 wybitnych naukowców z Holandii. Udostępnia się w nim blisko 48 tysięcy publikacji, z czego 60% w postaci pełnych tekstów. Polityka ta zaczęła stanowić zachętę dla innych naukowców, by oni również przystąpili do deponowania, prezentowali swój dorobek i rozpowszechniali go w otwartym dostępie – zwiększając przez to prestiż platformy.

9.4. Korzyści

Tworzenie repozytorium instytucjonalnego jest przedsięwzięciem wieloetapowym i wymagającym ogromnego zaangażowania. Warto jednak ponieść trud organizacyjny, bowiem korzyści płynące z dobrze funkcjonującego repozytorium są ogromne i to zarówno dla pracownika naukowego jak i dla jego macierzystej instytucji. Rocznie wydawanych jest ok. 30 tysięcy recenzowanych czasopism naukowych²³, które publikują ok. 2,5 mln artykułów we wszystkich dziedzinach i językach. Jedynie ok. 20% tych prac jest dostępnych w trybie Open Access²⁴, a co za tym idzie, ok. 80% prac nie konsumuje korzyści jakie przynosi otwarty dostęp.

Korzyści dla pracowników naukowych

Pożytek płynący z umieszczania prac w repozytoriach jest wieloraki. Jedną z największych korzyści jest szybkość dostępu do pracy oraz jej szerokie rozpowszechnienie. Dzięki mechanizmom stosowanym w repozytoriach (Open Access Initiative Protocol for Metadata Harvesting) praca zdeponowana w repozytorium jest indeksowana przez wyszukiwarki i zewnętrzne serwisy sieciowe takie jak Google, Yahoo, Google Scholar, Scirus, OAIster, DART-Europe i inne. Tym samym naukowiec zyskuje potencjalnie ogromne grono odbiorców. Maksymalizuje on widoczność swojej pracy, otwiera się na rynki dotąd nieosiągalne dla niego np. kraje rozwijające się.

²¹ D. A. Kingsley: cp. cit.

²² Zob.: M. Ferreira, A. A. Baptista, E. Rodrigues, R. Saraiva: Carrots and Sticks: Some ideas on How to Create a Successful Institutional Repository. *D-Lib Magazine*. 2008, vol. 14 no. 1/2, Tryb dostępu: <http://www.dlib.org/dlib/january08/ferreira/01ferreira.HTML> [19.04.2010]

²³ Zob.: Ulrich's Periodicals Directory

²⁴ B-Ch. Björk et al.: Global annual volume of peer reviewed scholarly articles and the share available via different Open Access options. *Proceedings of the 12th International Conference on Electronic Publishing held in Toronto, Canada 25-27 June 2008*. Tryb dostępu: http://elpub.scix.net/data/works/att/178_elpub2008.content.pdf [12.04.2010]

Rozpowszechnienie pracy, zwiększenie jej widoczności oraz dostępności często skutkują wzrostem cytowalności prac dostępnych w trybie Open Access. Oczywiście jest, że nie każda praca zdeponowana w repozytorium będzie częściej cytowana. Na wzrost cytowalności składa się szereg czynników takich jak jej jakość czy oryginalność. Od paru lat prowadzone są liczne badania nad tym zagadnieniem²⁵. Wyniki ich mówią jasno, że we wszystkich dziedzinach jest widoczny wzrost cytowalności prac. Rośnie ona od 36% do 250% w zależności od dziedziny²⁶. Również bardzo istotnym pożytkiem płynącym z umieszczenia pracy w repozytorium jest jej długoterminowe zabezpieczenie. Unikalny identyfikator jest przypisany każdej pracy, dzięki czemu nie ginie ona w dość amorficznych zasobach sieci, tak jak to bywa np. w przypadku prac „zawieszanych” na stronach domowych zakładów lub instytutów badawczych. Wysilek włożony w zdeponowanie pracy jest jednorazowy. Czynność ta trwa ok. 10 minut²⁷. Jednokrotne zdeponowanie pracy pozwala naukowcowi na wielokrotne wykorzystywanie zdeponowanego w repozytorium dokumentu. Naukowcy mogą tworzyć własne cyfrowe CV w oparciu o zasób znajdujący się w archiwum, generować listy publikacji. Repozytorium może być wreszcie traktowane jako osobiste narzędzie marketingu, potrzebne zwłaszcza młodym naukowcom stojącym u progu kariery. Zaprezentowanie własnego dorobku naukowego społeczności naukowej na świecie powinno zaowocować nawiązaniem nowych kontaktów.

Korzyści dla instytucji

Repozytorium przynosi pożytek również samym instytucjom naukowym. Pozwala ono wypełniać ustawowy obowiązek uczelni polegający na upowszechnianiu i pomnażaniu osiągnięć nauki, kultury narodowej i techniki (...) ²⁸. Głównym celem repozytorium jest podniesienie prestiżu uczelni poprzez wzrost widoczności wyników dorobku naukowego. Spełnia ono rolę witryny, w której wystawiamy to, co mamy najlepszego. Repozytorium instytucjonalne promuje badania naukowe oraz potencjał swojej kadry naukowej. Umieszczanie na platformie materiałów dydaktycznych wydajnie wspiera edukację studentów (por. OpenCourseWare MIT). Równie ważną kwestią jest ewaluacja dorobku naukowego. W

²⁵ A. Swan: The Open Access citation advantage: Studies and results to date. Technical Report, School of Electronics & Computer Science, University of Southampton 2010 Tryb dostępu: http://eprints.ecs.soton.ac.uk/18516/2/Citation_advantage_paper.pdf [19.04.2010]

²⁶ Ch. Hajjem et al.: Ten-Year Cross-Disciplinary Comparison of the Growth of Open Access and How it Increases Research Citation Impact, „IEEE Data Engineering Bulletin”, nr 28(4): 39-47, 2005. Tryb dostępu: <http://eprints.ecs.soton.ac.uk/12906/> [20.04.2010]

²⁷ L. Carr, S. Harnad: Keystroke economy: a study of the time and effort involved in self-archiving, Technical Report, ECS, University of Southampton 2005. Tryb dostępu: <http://eprints.ecs.soton.ac.uk/10688/01/KeystrokeCostingpublicdraft1.pdf>

²⁸ Ustawa z dnia 27.07.2005 Prawo o szkolnictwie wyższym Art. 13 § 5

repozytorium musi znajdować się całkowity dorobek, aby ocena pracownika naukowego była możliwa. Trudno jest jednak taki stan osiągnąć. Przykłady dobrze prosperujących repozytoriów uczelnianych pokazują, że wprowadzenie obowiązkowej autoarchiwizacji prac skutecznie rozwiązuje ten problem (ORBI University of Liège, ECS EPrints Repository University of Southampton, RepositoriUM Universidade do Minho).

9.5. Perspektywy rozwoju repozytoriów instytucjonalnych w Polsce

W Polsce pojawiły się pierwsze projekty rozwiązań ustawodawczych, które mają służyć otwarciu się polskiej nauki. Stoimy u progu reformy nauki i szkolnictwa wyższego. Powstał projekt nowej ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym, która ma wejść w życie w 2011 roku. Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego podała zapis, zgodnie z którym wszystkie doktoraty łącznie z recenzjami mają być zamieszczane na stronach internetowych szkoły wyższej (Artykuł 13)²⁹. Natomiast Minister Zdrowia wydała zalecenie w sprawie publikacji przez jednostki organizacyjne podległe lub nadzorowane przez Ministra Zdrowia informacji w zakresie prowadzonych przez nie badań klinicznych na stronie internetowej jednostki organizacyjnej.³⁰ W „Strategii rozwoju szkolnictwa wyższego: 2010-2020” (tzw. projekt środowiskowy opracowany przez Konferencję Rektorów Akademickich Szkół Polskich oraz Fundację Rektorów Polskich), czytamy:

„Zwiększanie wkładu uczelni w tworzenie otwartych zasobów internetowych, a w szczególności udostępnienie:

- publikacji naukowych i raportów badawczych w języku angielskim;
- najlepszych materiałów dydaktycznych w języku angielskim;
- najlepszych wykładów w języku angielskim w formie audio i/lub video (podcasts)”³¹.

Wszystkie te inicjatywy mają na celu upublicznienie badań naukowych lub informacji o takich badaniach prowadzonych w Polsce. Zalecenia te będą mogły być należycie realizowane wtedy, gdy uczelnia będzie dysponować profesjonalną platformą umożliwiającą deponowanie i archiwizację dorobku naukowego. Pierwsze uczelniane repozytorium oparte na profesjonalnym oprogramowaniu powstało na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (<http://repozytorium.amu.edu.pl>).

²⁹ Projekt z dnia 30 marca 2010. Tryb dostępu
http://www.bip.nauka.gov.pl/_gAllery/90/15/9015/20100330_PoSW_-_projekt_V_z_30_marca_z_poprawkami.pdf [28.04.2010]

³⁰ Zob.: Zalecenie Ministra Zdrowia. Tryb dostępu:
http://www.mz.gov.pl/wwwfiles/ma_struktura/docs/zalecenia_kliniczne_24022010.pdf [dostęp 28.04.2010]

³¹ Zob.: Strategii rozwoju szkolnictwa wyższego: 2010-2020. Tryb dostępu:
http://www.frp.home.pl/pliki/Strategia_tom-1.pdf [23.04.2010]

Obok rozwiązań ustawodawczych niezbędne będą również rozwiązania instytucjonalne. Uczelnie będą musiały zastanowić się nad własną polityką otwartości. Warto wziąć pod uwagę zalecenia Deklaracji Berlińskiej, a zwłaszcza spotkania Berlin3, które odbyło się na Uniwersytecie w Southampton w 2005 roku. Efektem tego spotkania była rekomendacja mówiąca o wprowadzeniu wymogu w stosunku do pracowników naukowych danej instytucji, deponowania wszystkich opublikowanych artykułów w repozytoriach otwartych³². Obecnie wg Registry of Open Access Repository Material Archiving Policies jest 217 instytucji, które wprowadziły obligatoryjną autoarchiwizację prac.

Pewne jest to, że największy sukces odniosą te repozytoria, które będą umiały zaangażować różne grupy społeczności uczelnianej, które będą potrafiły nawiązać współpracę zarówno z pracownikami naukowymi jak i administracją uczelni. Wówczas repozytorium uczelniane ma szansę stać się częścią globalnej sieci otwartej nauki.

Bibliografia

1. Aronson B.: Improving Online Access to Medical Information for Low-Income Countries. *The New England Journal of Medicine*, 2004 vol. 350 nr 10. Tryb dostępu: <http://content.nejm.org/cgi/content/full/350/10/966>
2. Afshari, F., Jones, R.: Developing an integrated institutional repository at Imperial College London. *Program: electronic library and information systems*, 2007, vol. 41, no. 4, s. 338-352, 2007
3. Barton M. R.: *Craeting an institutional repository: LEADIRS Workbook*, MIT Libraries: 2004, Tryb dostępu <http://dspace.org/implement/leadirs.pdf>
4. Barwick, J.: Building an institutional repository at Loughborough University: some experiences. *Program electronic library and information systems*, 2007, vol. 41, no. 2, s. 113-123
5. B-Ch. Björk et al.: Global annual volume of peer reviewed scholarly articles and the share available via different Open Access options. *Proceedings of the 12th International Conference on Electronic Publishing held in Toronto, Canada 25-27 June 2008*. Tryb dostępu: http://elpub.scix.net/data/works/att/178_elpub2008.content.pdf
6. Carr L, Harnad S.: Keystroke economy: a study of the time and effort involved in self-archiving, *Technical Report*, ECS, University of Southampton 2005. Tryb dostępu: <http://eprints.ecs.soton.ac.uk/10688/01/KeystrokeCostingpublicdraft1.pdf>
7. Crow R.: The case for institutional repositories: a SPARC position paper, Washington, DC 2002. Tryb dostępu: <http://www.arl.org/sparc/IR/ir.html>
8. Daly R., Organ M.: ResearchOnline: Digital Commons as a Publishing Platform at the University of Wollongong, Australia. *Serials Review*, 2009, vol. 35 nr 3. Tryb dostępu: http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6W63-4WFGRRK-

³²Por. Berlin 3 Open Access: Progress in Implementing the Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities. Tryb dostępu: <http://www.eprints.org/events/berlin3/outcomes.html>

- 1&_user=3034653&_coverDate=09%2F30%2F2009&_rdoc=1&_fmt=high&_orig=search&_sort=d&_docanchor=&view=c&_acct=C000050542&_version=1&_urlVersion=0&_userid=3034653&md5=12869494cfa53c9220412de42ce3f2a6
9. Doctor G.: Capturing intellectual capital with an institutional repository at a business school in India. *Library Hi Tech*, 2008, vol. 26, no. 1, s. 110-125
 10. Gibbons S.: Establishing an institutional repository. *Library Technology Reports*, 2004, vol. 40, no. 4, s. 1-168,
<https://publications.techsource.ala.org/products/archive.pl?article=2538>
 11. Hajjem Ch. et al.: Ten-Year Cross-Disciplinary Comparison of the Growth of Open Access and How it Increases Research Citation Impact, *IEEE Data Engineering Bulletin*, 2005, nr 28(4). Tryb dostępu:
<http://eprints.ecs.soton.ac.uk/12906/>
 12. Lynch C.A.: Institutional Repositories: Essential Infrastructure for Scholarship in the Digital Age. ARL: A Bimonthly Report 2003 nr 226. Tryb dostępu:
<http://www.arl.org/resources/pubs/br/br226/br226ir.shtml>
 13. Nahotko M.: Rola czasopism naukowych w komunikacji naukowej, W: Elektroniczny transfer wiedzy: repozytoria wiedzy: problemy technologiczne, organizacyjne i prawne: XI edycja konferencji w cyklu „Archiwizacja i Digitalizacja”, 29 czerwca 2006, Warszawa 2006, s. 47
 14. Rychlik M, Karwasińska E.: Projekt powołania repozytorium Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Badania ankietowe postaw pracowników nauki. *Przegląd Biblioteczny* 2008, z. 3, s. 451-466
 15. Sale A.: Comparison of IR content policies in Australia. *First Monday* [online], 2006, vol. 11 (4). Tryb dostępu:
http://eprints.utas.edu.au/264/1/Comparison_of_content_policies_in_Australia.pdf
 16. Shearer, K.: The CARL institutional repositories project. A collaborative approach to addressing the challenges of IRs in Canada. *Library Hi Tech*, 2006, vol. 24 (2), s.165-172.
 17. A. Swan: The Open Access citation advantage: Studies and results to date. Technical Report , School of Electronics & Computer Science, University of Southampton 2010 Tryb dostępu:
http://eprints.ecs.soton.ac.uk/18516/2/Citation_advantage_paper.pdf
 18. B. Szczepańska, Zasady publikowania obiektów cyfrowych w repozytoriach europejskich. Zagadnienia prawno autorskie. *Przegląd biblioteczny*, 2007 R. 75, z 2, s. 193-220.